EBU'S-SUÛD EFENDİ'NİN KANÛNÎ SULTAN SÜLEYMAN'A MERSİYESİ

Selami BAKIRCI (*)

Özet

Osmanlı padişahlarından Kanûnî Sultan Süleyman döneminde Şeyhülislamlık yapmış olan Ebu's-suûd Efendinin, Sigetvar (Zigetvar) Seferinde ölen Kanûnî için yazdığı mersiyenin edisyon kritiği ve Türkçe'ye çevirisi.

Anahtar Kelimeler: *Kanuni Sultan Suleyman, Ebu's-suûd Efendi, mersiye, Arapça şiir*

The Elegy of Abu's-suûd Efendi for Kanûnî Sultan Suleiman (Suleiman the Magnificent)

Abstract

The critic edition and translation to Turkish language of the elegy written by Abu's-suûd Efendi who was Shaykh al-Islam of the Ottoman Empire during the reign of the Kanûnî Sultan Suleiman (Suleiman the Magnificent) for Kanûnî Sultan Suleiman died in the war of Sigetvar.

Key Words: *Suleiman the Magnificent, Ebussuud Efendi, elegy, Arabic Poem,*

*) Yrd.Doç.Dr. Atatürk Üniv. Fen-Edebiyat Fak. Doğu Dilleri Bölümü.
(e-posta: sbakirci@atauni.edu.tr)

Giriş

Ebu's-suûd Efendi (öl.982/1574) Osmanlı saltanatının zirvede olduğu dönemlerde Şeyhülislâmlık yapmış ünlü bir ilim adamıdır. İlim tahsiline babası Şeyh Mehmed Yavsî'den başlamış ve Osmanlı döneminin ünlü ilim adamlarından İbn Kemâl'de tamamlamıştır. İlk defa Yavuz Sultan Selim zamanında İnegöl İshak Paşa Medresesine müderris olmuş ve bundan sonra değişik medreselerde müderrislik görevlerinde bulunmuştur. Daha sonra İstanbul kadılığına, Kanunî zamanında Rumeli Kazaskerliğine ve 952/1545'de ise Şeyhülislamlık makamına tayin edilmiş ve 28 yıl boyunca bu görevi yürütmüştür[1].

Şeyhülislâm Ebu's-suûd Efendi ile Kanûnî arasında yakın bir ilişki ve samimiyet biri birlerine yazdıkları mektuplar ve şiirlerde açıkça görülmektedir. Kanûnî'nin Sigetvar seferine giderken hasta olan Ebu's-suûd Efendi'nin hatırını sormak üzere yolda yazdığı mektubunda *"Halde haldaşım, sinde sindaşım, ahiret arkadaşım, tarîk-i hakda yoldaşım"*[2] diye hitapta bulunmasına karşılık, sultanın ölümünden sonra Ebu's-suûd Efendinin kaleme aldığı mersiyesinde kullandığı ifadeler aralarındaki yakınlığın, sevginin ve samimiyetin boyutunu gösteren önemli ifadelerdir.

Kaynaklarda, Ebu's-suûd Efendi'nin dinî konular yanında dil ve edebiyat alanında da değişik eserler verdiği belirtilmektedir. Bu eserlerinin başında *İrşâdu'l-akli's-selîm* adlı tefsiri gelmektedir. Osmanlılar döneminde, Kur'ân-ı Kerim'in tamamını içeren ve Arapça kaleme alınmış olan ilk tefsir olarak bilinen bu eseri, Arap âleminde ez-Zemahşerî (öl.538/1144)'nin *el-Keşşâf* ve Kadı Beyzâvî (öl.685/1286)'nin *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl* adlı tefsirinden sonra en fazla itibar edilen tefsir olmuştur[3]. Dil ve belâgat yönünden Arap dili ve edebiyatının doruk noktasında görülen aynı zamanda nahvî ve edebî bir tefsir[4] olarak nitelendirilen bu tefsirinde, Arap dili ve grameriyle ilgili açıklamalarda bulunması, Arap şiirinden deliller getirerek ayetleri açıklamaya çalışması, belâğat ve icâz yönünden âyetler arasındaki münasebete değinmesi[5] Ebu's-suûd Efendi'nin Arap Dili ve Edebiyatındaki hakimiyetine ve bu dilin inceliklerine vakıf olduğunu gösteren bir delil olarak görülmektedir.

Kemal Paşazâde ve o dönemdeki âlimlerden sonra Osmanlıların ikinci kuşak muallimlerinden sayılan Ebu's-suûd Efendi Türkçe olduğu kadar Arapça ve Farsça'ya da hakim idi. Her üç dilde de pek çok şiir söylemiştir[6]. İnce bir şiir zevkine sahip, şiire yakın

1) Atâî, Nev'îzâde, *Hadâiku'd-dakâik fî tekmileti'ş-şakâik*, nşr. Abdulkadir Özcan, İst., 1989, s. 183-186; Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, Osmanlı Tarihi, I-VI, Ankara, 1988, II, 677; Danişmend, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, I-VI, İstanbul, 1971, II, 417; Baysun, M. Cavid, "Ebussu'ûd Efendi", *İ.A.* (İslam Ansiklopedisi), İstanbul, 1997, IV, 92-99; *Türk Ansiklopedisi*, XIV, 285-286; Akgündüz, Ahmet, "Ebüssuûd Efendi", *DİA (Diyanet İslam Ansiklopedisi)*, X, İst., 1994, s. 365.

2) Pala, İskender, "Ebussuud Efendi", *Osmanlı Ansiklopedisi*, I-VII, İst., 1996, II, 261; Akgündüz, "Ebüssuûd Efendi", *DİA*, X, 366.

3) Atâî, *a.g.e.*, s. 186.

4) Ateş, Süleyman, "İrşâdu'l-akli's-selîm", *DİA*, İst. 2000, XXII, 457.

5) Akgündüz, "Ebüssuûd Efendi", *DİA*, X, 369-370.

6) Atâî, *a.g.e.*, s. 185; Danişmend, *a.g.e.*, II, 418.

alaka duyan[7] Ebu's-suûd Efendi önemli sayılacak Arapça şiirler de yazmıştır. Bu şiirlerinin tamamına bakıldığında Ara Dilinin inceliklerine vakıf olduğu açıkça görüldüğü gibi, onun hayatından bahseden kaynaklarda da bu konuya temas edilmiştir. Atâî, Ebu's-suûd Efendi'nin bu özelliğini *Nisâr-ı sırr-ı cevâhir-i zebâni-yi mensûre-i lisânu'l-Arab*[8] yani *Arap Dili'nin üstün değerdeki eserlerinin dil sırrını çözen* ifadesiyle kısa ve veciz bir şekilde dile getirmiştir. Dil alanında tatlı ve güzel bir üslupla güçlü bir kalem oluşuna da işaret eden Atâî, *hemzebân-ı Arab-ı 'urebâ*[9] yani *halis ve saf ırk Araplarla aynı dili konuşan* şeklindeki ifadesiyle de Ebu's-suûd Efendi'nin Arap diline olan hakimiyetine dikkat çekmiştir.

Her üç dilde de şiir söyleyebilen Ebu's-suûd Efendi'nin en değerli şiirleri sayılan Arapça şiirlerinden özellikle Kasîde-i mîmiyyesi edebiyat dünyasında ilgi görmüş ve bu kasideye Muslihuddîn el-Larî, Ummu Veledzâde Âlî ve Radiyyuddîn Muhammed gibi şâirler tarafından nazireler yazılmıştır[10]. Ayrıca Ahmed b. İbrahîm Ğarsuddîn el-Halebî (öl.971/) ve 'Abdurrahmân 'Âlemşâh er-Rûmî (öl.987/) gibi ilim adamları tarafından da şerh edilmiştir[11].

Kanûnî Sultan Süleyman'ın ölümü üzerine ünlü Türk şâiri Bakî'nin Kanûnî'ye söylediği Türkçe mersiyesine mukabil yazdığı Arapça mersiyesi, en az diğer kasideleri kadar ünlü olup o zaman Türk idaresinde bulunan Arap âleminde büyük bir yankı uyandırmıştır[12].

Kanûnî'ye söylediği mersiyesinde, tarihi kaynakların da belirttiği şekilde padişahın Sigetvar seferinde iken ölmesi ve bu haberin daha önceden ülkeye ulaşması sonucu halk arasında çıkan telaş ve paniği dile getirmektedir. Bu habere inanmak istemese de kendisi için teselli aramaktadır. Ebu's-suûd Efendinin mersiyesi ile Bakî'nin mersiyesi arasında genel anlamda benzerlik bulunmakla birlikte bazı mısraların hemen hemen aynı olduğu söylenebilir. Örneğin, Ebu's-suûd Efendi aşağıda çevirisini verdiğimiz mersiyesinin 8. beytinde *"İslâm ordusundan bir haber gelmedi, bundan dolayı insanlar grup grup toplandılar ve şaşkınlığa kapıldılar" derken Bakî, aynı konuyu "Yollarda kaldı gözlerimiz gelmedi haber, Hâk-ı cenâb-ı südde-i devlet-meâbdan"*[13] şeklindeki beyitle dile ge-

7) Baysun, M. Cavid, "Ebussu'ûd Efendi", *İ.A.*, IV, 97; *Türk Ansiklopedisi*, XIV, 286.

8) Atâî, *a.g.e.*, s. 185.

9) *A.y.*

10) Atâî, *a.g.e.*, s. 187; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, II, 678; Baysun, M. Cavid, "Ebussu'ûd Efendi", *İ.A.*, IV, 97.

11) Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetu'l-'ârifîn esmâu'l-mu'ellifîn ve âsâru'l-musannifîn*, I-II, Dâru'l-fikr, 1402/1882, I, 145, 547.

12) Danişmend, *a.g.e.*, II, 418; Ebussuûd Efendi'nin Kanûnî Sultan Süleyman için yazdığı bu mersiyenin 6 beyti, Osmanlı yöneticileri için yazılan mersiyeler kapsamında Türkçemize çevrilerek, yayınlanmıştır. Bkz. Ceviz, Nurettin, *Osmanlılar Döneminde Mısır'da Arap Edebiyatı (1517-1798)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, Erzurum, 2002, s. 208. Kanûnî'nin ölümü üzerine Arapça yazılmış mersiyelerden biri de Muhammed b. Mustafâ b. Bustân er-Rumî' (öl. 1598) ye aittir. Bkz. el-Muhibbî, Muhammed Emîn b. Fadlillâh, *Hulâsatu'l-eser fî 'yâni'l-karni's-sâni 'aşer*, I-IV, Kahire, tsz., IV, s. 223-224. Bu mersiyenin çevirisi için de bkz.: Ceviz, *a.g.e.*, s. 206-207.

13) Dilçin, Cem, *Örneklerle Türkçe Şiir Bilgisi*, Ankara, 1995, s. 261.

tirmiştir. Bu beyitler arasındaki benzerlik açıkça görülmektedir. Ancak Ebu's-suûd Efendi'nin mersiyesi Bakî'ninkine göre muhtevâ bakımından daha dolu, daha zengin ve daha vurguludur. Arap Edebiyatı bakımından her şeyden önce Klasik Arap şiirlerini aratmayacak kadar eski ve ağdalı kelimeler kullanmıştır. Edebî sanatlar bakımından zengin, dili sağlam vezin ve kafiye bakımından sağlam ve uyumludur. Üslup bakımından yine klasik Arap şiirinde kullanılan *"Kasideye, muhatabı bilinmeyen ve genel anlamda bir soru sorarak başlama"*[14] geleneğine uyarak kasidesine soru sorarak başlamıştır. Şiirinin girizgâh kısmında, *"Kıyamet mi koptu?"* sorusuyla üzüntüsüne esas olan olayın dehşetini ve vahametini ortaya koymak için kıyamet sahnelerini anlatmıştır. Şiirinde yer yer mersiyesine konu olan sultanın gerek insanî gerekse üstün bir devlet adamı olma özelliklerini sıralayarak övmeye çalışmıştır.

Nüshaların Tespiti

Ebu's-suûd Efendinin hayatını veren kaynakların, Kanûnî Sultan Süleyman'a yazdığı mersiyesinin varlığından bahsettiklerine daha önce değinmiştik. Ayrıca XII./XVII. asırda Mekke'de yaşamış ve yine burada ölmüş olan 'Abdulmelik b. el-Huseyn b. 'Abdilmelik el-'İsâmî (öl.1111/1699)[15], *Simtu'n-nucûmu'l-'avâlî* adlı eserinde Kanûnî'den bahsederken adı geçen mersiyeyi de vermiştir[16]. Tespit edebildiğimiz nüshalar içerisinde, Ebu's-suûd Efendinin yaşadığı döneme en yakın tarihli nüshanın el-'İsâmî'nin adı geçen eserindeki bu kaydın olabileceği kuvvetle muhtemeldir. Ancak incelemede görüleceği üzere buradaki şiir, yazma nüshalara göre eksik ve vezin ve kafiyeyle uyuşmayan bir hayli farklılıklar bulunmaktadır. Bundan dolayı bu ve yazma nüshalar göz önüne alınarak mersiyenin incelenerek yayınlanmasının ve Türkçe'ye çevirisinin gereği ortaya çıkmıştır. Yazmaları A, B, C, D ve E el-'İsâmî'nin eserindeki şiiri de (İ) şeklinde ele alarak incelemeye çalıştık. Kullandığımız yazma nüshaların tamamı mecmua içerisinde yer aldıklarından ketebe kayıtları açık ve belirgin değildir. Buna rağmen tespit edebildiğimiz bilgilere göre özellikleri şu şekildedir:

(A): Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi, numara 3741, varak 300/b-302/b: Bu nüsha üzerinde müstensih ve istinsah tarihi bulunmamaktadır. Ancak nüshanın içinde bulunduğu mecmuanın baş kısımlarında yer alan 1145/1732 tarihi, bu nüshanın bu tarihten önce yazıldığını göstermektedir. Bu nüsha 67 beyittir. Diğer bir ifadeyle kasidenin üç beyti noksandır. Bunlar: 5. ve 18. beyitleri tamamen yoktur. 14. beytin birinci mısraı ile 15. beytin ikinci mısraı bir beyit halinde yazılarak bu beyitlerin diğer mısraları da bulunmamaktadır. Nüsha gayet açık ve okunaklı bir yazıyla yazılmıştır.

(B): Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi, numara 799, varak 319/b-320/b: Bu nüsha üzerinde de her hangi bir tarih bulunmamaktadır. Bu nüshada kasidenin 5. beyti yoktur ve 17. beyit ile 18. beyit yer değiştirmiştir. Talik yazısıyla yazılmıştır.

14) İbn Haldûn, *el-Mukaddime*, Beyrut, 1408/1918, s. 571.

15) Brockelmann, GAL, I-II, Leiden, 1937-1942, II, 502, Suppl., I-III, Leiden, 1943-1949, II, 516; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemu'l-mu'ellifîn*, I-XV, Beyrut, tsz, VI, 182.

16) Mersiye için bkz. el-'İsâmî, *Simtu'n-nucûmi'l-'avâlî fi enbâ'i'l-evâ'il ve't-tevâlî*, s. 1350-1352 (web): http://www.alwaraq.com

(C): Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi, numara 3507, varak 8/b: Bu nüsha Selanik kadısı Sadîzâde tarafından ve 1186/1772 tarihinde kaleme alınmıştır. Eksik olduğu anlaşılan bu nüshada aralarda pek çok beyit ile birlikte 37. beyitten sonrası bulunmamaktadır. Bu nüshanın Türkçe mersiye olduğu[17] belirtilmekte ise de kaside Arapça'dır.

(D): Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Beşir Ağa, numara 676, varak 41/a-42/b: Bu nüshanın bulunduğu mecmuanın 1158/1745 tarihinde Hacı Beşir Ağa'nın elinde kayıtlı olduğu belirtilmektedir. Bu tarih esas alınırsa yine kasidenin bu tarihten önce kaleme alındığını göstermektedir. Kasidenin tatmı olup 57. ve 58. beyitlerde kaydırma yapılarak 60. beyitten sonra verilmiştir. Ancak derkenarda bu beyitlerin asıl yerlerine işaret edilmiştir.

(E): Süleymaniye Kütüphanesi Şehit Ali Paşa, numara 1390, varak 184/b-186/a: Bu nüshada diğer nüshalardan farklı olarak bir beyit fazla bulunmaktadır. Bu beytin ya müstensih tarafından veya her hangi bir şekilde buraya eklendiği sanılmaktadır. Ayrıca 59. beyit 56. beyit yerinde, 60. beyit 57. beyit yerinde ve 58. beyit 63. beyit yerinde verilerek kaydırmalar yapılmıştır.

Nüshalar arasında bir takım farklılıklar bulunmakla birlikte A ve D nüshalarının bir birine yakın olduğu görülmektedir. Bundan dolayı bu iki nüshayı daha fazla dikkate alarak kasideyi incelemeye çalıştık.

Kasidenin Çevirisi

1 - Yıldırım sesi mi, yoksa Sûr'a mı üflendi?; yeryüzü (bu) Sûr'un sesiyle doldu.

2 - Bu yüzden insanların başına büyük bir felaket geldi; bundan dolayı halk (Tûr dağında Musâ a.s.'ın bayılması gibi) Tûr baygınlığını tattı.

3 - O âfetin meydana gelmesinden dolayı dünyanın düzeni (dengesi) çöktü; ev-bark (binalar) ve sûrlar (sağlam kaleler ne varsa) yıkıldı.

4 - En gözde yerleri ıssız çöle dönüştü, hiçbir yerleşim yerinde, ne bir konak ne bir canlı kaldı.

5 - Kâinatın şekli değişti, feleğin yıldızları şekilde şekle girdi.

6 - Yüce dağların zirveleri âdetâ muzdarip ve korkuya kapılmış bir kalp gibi sarsılıp titredi.

7 - O yem yeşil bölgeler toz toprakla doldu, hüzünlendi; neredeyse (bütün) yeryüzü toz ve toprakla dolacaktı.

8 - İslâm ordusundan gelen haber bütün insanları dehşete düşürdü.

9 - Nice üzgünler, gönlü mahzunlar, ağır hastalar, peş peşe gelen üzüntülerle inilediler.

10 - Ey vah! Ürkütücü, istenmeyen, nefret edilen, kulakların tiksindiği kara haber (ulaştı)!

17) Akgündüz, "Ebüssuûd Efendi", *DİA*, X, 366.

11 - Bu haberin dehşetinden insanların aklı başından gitti; kimi mecnûna, kimi sarhoşa döndü.

12 - Bu (kötü) haber nedeniyle kalpler param parça oldu. Nerdeyse kırık olmayan bir kalp yoktu!

13 - (Halkın) göz yaşları, kaynağından boşanmışçasına coşan Tûfân'ın ve akan suların kaynağı gibi (aktı).

14 - Göz kapakları, göz yaşlarıyla dolmuş denizlerde yüzen kan dolu gemiler gibiydi.

15 - Karanlıklara saldırı yapacakmış gibi, aydınlığı olmayan bir gün doğdu.

16 - Yoksa bu, zamanın Süleyman'ının ölüm haberi miydi? Her emredilen hususta emirler geçerli olan kişinin;

17 - Heybeti, bütün dünyayı dolduran, her zalim ve kibirliye boyun eğdiren kişinin;

18 - Kendisine karşı çıkan her İfrit'in boyun eğdiği, her zalim ve baş kaldıranın köle olduğu bir kişinin (ölüm haberi)!

19 - (O Sultan) dünya saltanatının medârı ve merkeziydi. Allah'ın halifesi olarak her yerde meşhûr olmuştu.

20 - O, (Allah katında) makbul olan bir gayretle, dünyanın her tarafına Allah'ın dininin ilkelerini (götüren), yücelten ve ilân edendi.

21 - Güzel görüşlü, iyiliklere yönelen, samîmî ve azimli, kendini merhamete adamış,

22 - İhsan ve adâlet âyetlerine sarılmış, hakça davranan ve insaflı olma hedefine yönelmiş (bir kişiydi)!

23 - Allah yolunda cihâd eden ve çalışan; Kuds-i İlâhî tarafından desteklenmiş ve zafere ulaşmış (bir sultan).

24 - O, düşmana karşı keskin (bir kılıç); kâfirlere karşı çekilmiş meşhûr bir kılıç idi,

25 - O, şeref için dalgalanan ve (dünyanın her tarafına) yayılmış bir sancağı kendisinde bulunduran yüceltilmiş bir bayrak.

26 - Ülkeleri dolduran ve dünyanın her bölgesinden oluşmuş bir ordu.

27 - Onun her tarafta meşhûr olmuş savaşları vardır. (Bu savaşların) haberleri her (kitapta, hatta her) sayfa da yazılmıştır.

28 - Ey gözlerim! Artık durma! Ağla! Ve ebediyen göz yaşlarından ve uykusuzluktan ayrılma!

29 - Uyuma yerine uykusuz kalmayı koy! Akan göz yaşlarını kan ile değiştir (Gözlerinden kan yaş yerine kan aksın)!

30 - O göz yaşlarını, yaş döken göz kapaklarından akıtarak, su dolabı gibi yanakların üzerine dök!

31 - Sakın dünyaya bir göz dahi atma! Ona bir an dahi bakma!

32 - Ey nefis! Sana ne oluyor da, o sultanın bu dünyadan göçmesinden sonra bu dünyada geri kalıyorsun!?

33 - Gafil gafil bu toprak üzerinde nasıl gezersin?! O sultanın cesedi bu toprak içerisine gömülmedi mi?

34 - Artık bundan sonra bu yalan dünyada bir an dahi kalmanın helal olacağını mı sanırsın?

35 - Mûsibet yuvası, kötülüklerin merkezi, kaynağı (olan bu dünya); hayır hayır, artık benim mezarımın onun eserleri üzerinde olmasının bir hayrı yoktur.

36 - Her canlının acıyı tadarak ölmesi haktır; ancak bu güç yetirilmeyecek bir iştir.

37 - Ölümün tayin edilmiş vakti vardır, Levh-i mahfûzda yazıldığı üzere (vaktinde) gelir.

38 - Bu konuda insanların hiçbir etkisi yoktur; ne öne alma, ne de geciktirme (gibi) bir müdahalesi.

39 - Ey nefis! Sabırlı ol! Üzülerek kendini helâk etme! Zira sen mazeretler zincirine dahilsin.

40 - Zira sen, mümkün olmayan bir şeyi yapmakla yükümlü değilsin; sadece gayret etmek ve kolay olanı yapmaktan başka bir şeyle emredilmedin.

41 - Sana, akıllı ve mağrûr olmayan ender bir kişinin güç yetirebileceği istekli bir ölüm yeter!

42 - Bu da dünyayı ve güzelliklerini terk etmenle, terk edilmiş birinden yüz çevircesine ondan yüz çevirmenle olur;

43 - Bunların hepsini, hiç anılmamış (hiç duyulmamış) gibi, unutkanlık köşesine bırakarak.

44 - (O dünyanın) bütün korkutucu (unsurları) bir araya gelse de, arzuların yok olmasından veya istenmeyen şeylerin meydana gelmesinden korkma!

45 - Sürekli hüzün ve kederle birlikte olma! İnsanlar bazen hüzünlü, bazen sevinçli olur.

46 - Hele hele (Sultanın) ölüm haberi, her tarafı sarmış olsa da (inanma), yalan ve uydurma ihtimali vardır.

47 - Ey ölüm haberini yayan kişi! Bırak bu ölüm haberini, senin için gizli olan bir konuda aşırı gitmekten sakın!

48 - Sakın o sultanın kesin öldüğünü sanma! Aksine o, Kur'ân-ı Kerim'de yazılı bir ayetin deliliyle diridir.

49 - Onun için cennetler ve bizim hissedemediğimiz bir şekilde icrâ edilen takdir edilmiş rızıklar vardır.

50 - Şüphesiz ölüm, herkes için de olsa, güzel ve makbul işler yapmış olan şehitlere haram kılınmıştır,

51 - Allah yolunda (savaşmaya) bağlı olan, gönül hoşluğuyla ölüm savaşlarına dalan ve (bundan dolayı) mükâfâtlandırılmış olan bir (şehit için).

52 - O ölmedi, aksine kısa ve sıkıntılı hayat yerine ebedî hayata nâil oldu,

53 - Zamanın sıkıntılarıyla (insanı) üzüntüye boğan ve kuşatan, her türlü kötülükle kahreden ve sıkıntılı olan (dünya yerine).

54 - Dünya saltanatıyla ebedî saltanatı satın aldı, ne büyük kazanç, sayısız (kâr),

55 - Daha doğrusu her ikisini de elde etti. Zira hiç kimsenin hiçbir şekilde değişmeyeceği bir makamı elde etti.

56 - Korunmuş olan saltanatını görmüyor musun? Her yerde yayılmış ünlü bir sırra dönüştü.

57 - Sadece Allah'ın lütfuyla, karada ve denizde bütün ülkelerin saltanatının sahibi ve sultanıydı.

58 - Allah'ın adaletinin temsilcisi, bütün halkın koruyucusu; her zayıf ve mûsibete uğramış olanın sığınağıydı.

59 - Onun gözü her hayırlı iştedir; her büyük iş övgüye layıktır.

60 - O ikisi arasında hiçbir ayrıcalık ve hiçbir imtiyaz yoktur; hiç güneş ile nûr arasında kıyas yapılır mı?

61 - Milletin efendisidir, onurludur; hilâfetteki heybeti şeref ve vakarla daha da artı.

62 - Onun zamanında gün ve geceler, âdetâ güzel kokulu miskle geçti.

63 - Dünya bütünüyle onun hakimiyeti altındaydı; ne mamûr ne de terk edilmiş bir yer, onun bilgisi dışında değildi.

64 - İnsanlık sıkıntıda iken onun yıldızı doğdu. (Onun zamanında) kötü bir durum bilinmezdi.

65 - O âdetâ gizli kalan bir dolunay gibiydi, sonra açılan bulutların arkasından gözüktü de,

66 - Yeryüzünün her tarafı aydınlandı, en ıssız köşeleri (dahi) aydınlık üstüne aydınlığa dönüştü.

67 - O, en alt kademedeki bir adamı Kisrâ ve Şâhpûr'dan bin mertebe daha yüce olan bir Hakan.

68 - Subhânellah! Ne yüce Sultan! O manzum ya da mensur olarak övülmekten bile münezzehtir.

69 - O övgüler, onları ortaya koyan tasvircilerin kalemleriyle birlikte, serçenin gagasına oranla deniz gibidir.

70 - O'nun hükümleri (Kanunları) Sûr'a üflenene kadar halk arasında adaletle uygulanmaya devam etsin!

Sonuç

Bir Türkün nazmettiği ve girizgâh, methiye, ölüye ağıt, kendini teselli ve methiye ile karışık bir sonuç bölümlerinden oluşan bu Arapça mersiyenin muhtevası da genel anlamda acı, keder, elem, üzüntü, ümitsizlik, ve göz yaşı gibi mersiyesinin genel özelliklerini taşımaktadır. Aralarında bir hayli samimiyet bulunan sultanın ölümüne olan üzüntüsünü daha şiirinin giriş kısmında kıyamet sahneleriyle dile getirmeye çalışan Ebu's-suûd Efendi, yer yer ümitsizliğe kapılmış ise de kendi kendine teselli vererek bunu gidermeye çalışmıştır. Kendisini Şeyhülislam yapan sultanın üstün bir devlet adamı, halka karşı merhametli, düşmanlara karşı kahraman ve iyi bir asker oluşuyla överek onu yâd etmeye çalışmıştır. Bu da mersiyelerde görülen diğer bir özelliktir.

Ebu's-suûd Efendi, özenle seçtiği eski kelimeleri kullanmakla birlikte anlam bakımından oldukça zengin olan şiirini edebî sanatlarla da süslemiştir. Sultana ağlayan gözleri kan dolu gemilere benzetmesi, ölmediğine Kur'ân'dan delil olduğunu söylemesiyle "Allah yolunda öldürülenlere ölüler demeyin" (Bakara suresi (2), 154) ayetine telmih yapması, mersiyenin son beytinde sultanın kanun yapıcı özelliğine atıfta bulunması bunlardan bir kaçıdır. Bütün bunlar göz önüne alındığında bir Türk ilim adamının bu denli Arapça şiir söylemesinin elbete Arap aleminde yankı ve hayranlık uyandırması tabii karşılanmalıdır.

Kasidenin Arapça Metni

(Basit Bahri)

1. أ صَـوْتُ صـاعِقَةٍ أمْ نفْخـةُ الصُّـورِ[1] فَـالأرضُ قَـدْ[2] مُلِئَـتْ مِـنْ نَقْـرِ ناقُـورِ[3]
2. أصـابَ منْهـا الـوَرَى دَهْيـاءُ داهِيَـةٍ و ذاقَ مِنْهـا[4] البَرايـا صَـعْقَةَ[5] الطُّـورِ[6]
3. تَهَـدَّمَتْ بُقْعَـةُ الـدُّنْيا[7] لِوَقْعَتِهَـا وَانْهَـدَّ مـا كـانَ مِـنْ دورٍ وَ مِـنْ سُـورِ
4. أمْسَـتْ[8] مَعالِمُهـا تَيْمـاءَ مُقْفِـرَةً مـا فِي المَنـازِلِ مِـنْ دارٍ و ذِيُّـورِ
5. تَبَدَّلَتْ[9] هَيْئاتُ[10] الأكْـوانِ وَانْقَلَبَتْ[11] هَياكِـلُ الـدَّهْرِ مِـنْ صُـوَرٍ إلَـى صُـوَرِ
6. تَصَـدَّعَتْ قُلَـلُ الأطْـوارِ وارْتَعَـدَتْ كأنَّهـا قَلْـبُ مَرْعُـوبٍ[12] و مَـذْعُورِ[13]
7. واغْبَـرَّ نَاحِيَـةُ الخَضْـراءِ وانْكَـدَرَتْ وَ كـادَ تَمْتَلِـئُ الغَبْـراءُ بِـالْمُورِ
8. ما جاءَ مِـنْ عَسْـكَرِ الإسْـلامِ مِـنْ نَبَـإٍ قَـدْ حَيَّـرَ النـاسُ جُمْهُـوراً بِجُمْهُـورِ
9. فَمِنْ كَئِيـبٍ و مَلْهُـوفٍ و مِـنْ دَنِـفٍ[14] أنْ[15] بِسِلْسِـلَةِ الأحْـزانِ مَـأْسُورِ
10. فَيـا لَـهُ مِـنْ حَـدِيثٍ مُـوحِشٍ نُكُـرٍ يَعافُـهُ السَّـمْعُ مَكْـرُوهٍ وَ مَنْفُـورِ
11. تاهَتْ عُقُولُ الوَرَى مِنْ هَـوْلِ وَحْشَـتِهِ[16] فَأصْـبَحُوا مِثْـلَ مَجْنُـونٍ[17] و مَسْـحُورِ
12. تَقَطَّعَـتْ قِطَعـاً مِنْـهُ[18] القُلُـوبُ فَـلاَ يَكـادُ يُوجَـدُ قَلْـبٌ غَيْـرُ[19] مَكْسُـورِ
13. دُمُـوعُهُمْ وَ قَـدِ انْهَلَّـتْ[20] مَنابِعُهـا[21] كأنَّهـا عَـيْنُ طُوفـانٍ و تُنُّـورِ
14. أجْفـانُهُمْ سُـفُنٌ مَشْـحُونَةٌ بِـدَمٍ تَجْـرِي بِبَحْـرٍ مِـنَ العَبَـراتِ مَسْـجُورِ
15. أتَـى بِوَجْـهِ نَهَـارٍ لاَ ضِـيَاءَ لَـهُ كأنَّهـا غـارَةٌ شُـنَّتْ[22] بِـدَيْجُورِ

---

1) D: الصوري
2) A: قد harfi yok.
3) D: ناقوري
4) C: منه
5) A: ضعفة ; E: صفقة
6) İ: الصور
7) E: بيعة الدنيا ; İ: بقعة الدار
8) E: أسست
9) E: تغيرت
10) E: صور
11) E: وانتقلت
12) A ve D: مرغوب
13) E: مدعور
14) A: دلف ; D: دزف
15) D: آن ; C ve E: عان
16) A: وحشة ; D: وحشية ; E: وحشيه
17) İ: مخمور
18) A: منها
19) E: خير
20) A: انحلّت
21) E: منابلها
22) İ: غرة شيبت

16. أمْ ذَاكَ نَعْيُ[23] سُلَيْمَانِ الزَّمَانِ و مَنْ مَضَتْ أوَامِرُهُ فِي كُلِّ مَأْمُورِ
17. وَمَنْ لَقَدْ[24] مَلأَ الدُّنْيَا[25] مَهَابَتُهُ و سَخَّرتْ كَلُّ جَبَّارٍ وَ تَيْهُورِ
18. و سَخَّرَتْ كُلَّ عِفْرِيتٍ يُعَانِدُهُ واسْتَعْبَدَتْ كُلَّ جَبَّارٍ و تَيْهُورِ
19. مَدَارُ سَلْطَنَةِ الدُّنْيَا و مَرْكَزُهَا خَلِيفَةُ اللّهِ فِي الآفَاقِ مَذْكُورِ
20. مُعْلِي مَعَالِمِ دِينِ اللّهِ مُظْهِرُهَا فِي العَالَمِينَ بِسَعْيٍ مِنْهُ[26] مَشْكُورِ
21. وَ حُسْنُ رَأْيٍ إلَى الخَيْرَاتِ مُنْصَرِفٌ و صِدْقُ عَزْمٍ عَلَى الأَلْطَافِ[27] مَقْصُورِ[28]
22. بِآيَةِ[29] العَدْلِ و الإحْسَانِ مُمْتَثِلٌ بِغَايَةِ القِسْطِ و الإنْصَافِ[30] مَوْفُورِ
23. مُجَاهِدٌ فِي سَبِيلِ اللّهِ مَجْتَهِدٌ مُؤَيَّدٌ مِنْ جَانِبِ القُدْسِ مَنْصُورِ
24. بِلَهْذَمِيٍّ إلَى الأعْدَاءِ مُنْعَطِفٌ و مَشْرَفِيٍّ عَلَى الكُفَّارِ مَشْهُورِ
25. و رَايَةٌ رُفِعَتْ لِلْمَجْدِ خَافِقَةٌ تَحْوِي[31] عَلَى عَلَمٍ بِالنَّصْرِ مَنْشُورِ
26. و عَسْكَرٌ مَلأَ الآفَاقَ[32] مُحْتَشِدٌ مِنْ كُلِّ قُطْرٍ مِنَ الأقْطَارِ مَحْشُورِ
27. لَهُ وَقَائِعُ[33] فِي الآفَاقِ[34] شَائِعَةٌ[35] أخْبَارُهَا زُبِرَتْ[36] فِي كُلِّ طَامُورِ
28. يَا عَيْنُ لاَ تَبْرَحِي تَبْكِينَ بَعْدُ و لاَ تُفَارِقِي الدَّهْرَ مِنْ دَمْعٍ و سَاهُورِ[37]
29. ضَعِي مَكَانَ الرُّقَادِ[38] السَّهْدَ[39] و الأرَقَ[40] و بَدِّلِي دَمْعَكِ المُجْرِي بِنَامُورِ[41]
30. واهْرِقِيهِ[42] عَلَى الخَدَّيْنِ[43] هَامِعَةً مِنَ الجُفُونِ الهَوَامِي[44] مِثْلَ عُصْمُورِ
31. لاَ تَطْرِفِي طَرْفَةً نَحْوَ الدُّنَى أبَداً لاَ تَنْظُرِي نَظْرَةً تَلْقَاءَ مَنْظُورِ
32. يَا نَفْسُ مَا لَكِ فِي الدُّنْيَا مُخَلَّفَةً مِنْ بَعْدِ رِحْلَتِهِ مِنْ هَذِهِ الدُّورِ

---

23) E: نفي
24) A: لقد yok; İ: حقا ومن ملأ الدنيا
25) D: و من تملكت الدنيا
26) B: منه yok.
27) B: على الأقطار ; E: على الإحسان
28) E: منصور
29) İ: لآية
30) İ: الألطاف
31) İ: تلوي
32) A: اللأكناف
33) A, B, C ve D: وقايع
34) A, C, D, E ve İ: في الأكناف
35) A, B, C ve D: شايعة
36) C: زبر
37) C: ساسور
38) B: الرقى ; E: الرق
39) B: والشهد
40) A ve D: والأرقا
41) B: بتامور
42) A: واهرقيه ; C: واهرقته
43) E: على الأرض
44) E: الهوايي

33. و كَيْـفَ تَمْشِـينَ فَـوْقَ[45] الأَرَضِ غَافِلَـةً ... أَ لَـيْسَ[46] جُثْمَانُـهُ فِيهَـا بِمَقْـبُورِ

34. أَ تَحْسَـبِينَ حَـلاَلاً[47] بَعْـدَ ذَلِـكَ أَنْ ... تَسْتَـأْخِرِي سَـاعَةً فِـي عَـالَمِ الـزُّورِ

35. دَارِ البَـوَارِ مَـدَارِ الشَّـرِّ مَعْدِنُـهُ ... كَـلاَّ قُبُـورِي عَلَـى آثَـارِهِ[48] بُـورِي[49]

36. حَقٌّ عَلَى كُـلِّ نَفْـسٍ أَنْ تَمُـوتَ أَسًى[50] ... لَكِـنَّ ذَلِـكَ[51] أَمْـرٌ غَيْـرُ مَقْـدُورِ

37. فَلِلْمَنَايَـا مَوَاقِيـتٌ مُقَـدَّرَةٌ[52] ... تَـأْتِي عَلَـى قَـدَرٍ فِـي[53] اللَّـوْحِ مَسْـطُورِ

38. وَلَيْسَ فِـي شَـأْنِهَا لِلنَّـاسِ مِـنْ أَثَـرٍ ... وَ مَـدْخَلٍ مَـا بِتَقْـدِيمٍ و تَـأْخِيرِ

39. يَـا نَفْـسُ فَاتَّئِـدِي[54] لاَ تَهْلِكِـي أَسَـفاً ... فَأَنْـتِ مَنْظُومَـةٌ فِـي سِـلْكِ مَعْـذُورِ[55]

40. إِذْ لَسْـتِ مَـأْمُورَةً بِالْمُسْـتَحِيلِ و لاَ ... بِمَـا سِـوَى بَـذْلِ مَجْهُـودٍ و مَيْسُـورِ

41. نَاهِيـكَ مَـوْتٌ إِرَادِيٌّ يُطِيـقُ بِـهِ ... مَـنْ كَـانَ فَـذّاً أَرِيـباً غَيْـرَ مَغْـرُورِ

42. وَ ذَا بِـأَنْ تَطْرَحِـي الـدُّنْيَا و زُهْرَتَهَـا ... و تُعْرِضِـي عَنْهُمَـا[56] إِعْـرَاضَ[57] مَهْجُـورِ

43. طَرْحـاً بِزَاوِيَـةِ النِّسْـيَانِ جُمْلَتَهَـا ... كَأَنَّمَـا هِـيَ شَـيْءٌ غَيْـرُ مَـذْكُورِ[58]

44. وَ لاَ تَحَـافِي وَ إِنْ جَمَّـتْ مُحَاوَفُهَـا ... مِنْ فَوْتِ مَطْلُـوبٍ أَوْ[59] مِـنْ وَقْـعِ[60] مَحْـذُورِ

45. و تَلْزَمِـي الهَـمَّ و الأَحْـزَانَ دَانِبَـةً[61] ... و النَّـاسُ مِـنْ بَـيْنِ مَحْـزُونٍ و مَسْـرُورِ

46. لاَ سِـيَّمَا خَبَـرُ النَّـاعِي وَ إِنْ مَـلأَ ... الآفَـاقَ مُحْتَمِـلٌ[62] لِلإِفْـكِ و الـزُّورِ

47. يَا نَاعِيـاً خَـلِّ عَنْـكَ النَّعْـيَ واحْتَـرِزَنْ ... عَـنِ التَّصَـدِّي لأَمْـرٍ مِنْـكَ مَسْـتُورِ

48. وَ لاَ تَظُـنَّـنَّـهُ[63] قَدْ مَـاتَ بَـلْ هَـوَ ذَا ... حَـيٌّ بِـنَصٍّ مِـنَ القُـرْآنِ مَسْـفُورِ[64]

49. لَـهُ نَعِـيمٌ و أَرْزَاقٌ مُقَـدَّرَةٌ ... تَجْـرِي عَلَيْـهِ بِوَجْـهٍ غَيْـرِ مَبْـعُورِ

---

45) E: على
46) B: إليه
47) A: جلالا
48) A: آثار
49) D: بور
50) D ve E: أن يجاد بها : أن تموت أسىً
51) E: ذاك
52) İ: مقادير معددة
53) E: في yok.
54) B: فانتدي
55) İ: مقدور
56) B: عنها
57) A: أغراض
58) E: منكور
59) B: و من وقع
60) E: أو رفع
61) A: دايبة ; E: دانية
62) A: محمل
63) A: ولانظنه ; B ve E: ولاتظنه ; İ: ولاتظنينه
64) İ: مزبور

50. إنَّ المَنَايَـــاَ و إنْ عَمَّـــتْ مُحَرَّمَـــةٌ[65] عَلَـــى شَـــهِيدٍ جَمِيـــلِ السَّـــعْيِ[66] مَبْـــرُورِ

51. مُـــرَابِطٍ فِـــي سَـــبِيلِ اللّـــهِ مَقْـــتَحِمٍ مَعَـــارِكَ[67] الخَتْـــفِ بِالرَّضْـــوَانِ مَـــأْجُورِ[68]

52. مَا مَاتَ بَـــلْ نَـــالَ عَيْشـــاً بَاقِيـــاً أَبَـــداً مَكَـــانَ عَـــيْشٍ قَصِـــيرِ الوَقْـــتِ مَقْتُـــورِ[70]

53. مُـــنَغَّضٍ[71] بِصُـــرُوفِ الـــدَّهْرِ مُكْتَنِـــفٍ مُكَـــدَّرٍ بِصُـــنُوفِ الشَّـــرِّ[72] مَغْمُـــورِ

54. ابْتَـــاعَ سَـــلْطَنَةَ العُقْبَـــى بِسَـــلْطَنَةٍ الـــدُّنْيَا فَـــأَعْظِمْ بِـــرِبْحٍ[73] غَيْـــرِ مَحْصُـــورِ[74]

55. بَلْ حَـــازَ[75] كِلْتَيْهِمَـــا[76] إِذْ حَـــلَّ[77] مَنْزِلَـــةً مَـــنْ لَـــمْ يُغَـــايِرْهُ[78] فِي أَمْـــرٍ و مَـــأْمُورِ

56. أَمَـــا تَـــرَى مُلْكَـــهُ المَحْمِـــيَّ[79] آلَ إِلَـــى سِـــرٍّ سَـــرِيٍّ لَـــهُ فِـــي الـــدَّهْرِ مَشْـــهُورِ

57. وَلِـــيُّ سَـــلْطَنَةِ الآفَـــاقِ مَالِكُهَـــا بَـــرّاً و بَحْـــراً بِعَـــيْنِ اللُّطْـــفِ مَنْظُـــورِ

58. ظِـــلُّ الإِلَـــهِ مَـــلاَذُ الخَلْـــقِ قَاطِبَـــةً و مُلْتَجَـــى[80] كُـــلِّ مَنْهُـــورٍ و مَـــدْهُورِ[81]

59. فَإِنَّـــهُ عَيْنُـــهُ فِـــي كُـــلِّ مَـــأْثُرَةٍ و كُـــلُّ أَمْـــرٍ عَظِـــيمِ الشَّـــأْنِ مَـــأْثُورِ

60. و لاَ امْتِيَـــازَ و لاَ فُرْقَـــانَ بَيْنَهُمَـــا و هَـــلْ يُمَيَّـــزُ[82] بَـــيْنَ الشَّـــمْسِ و النُّـــورِ

61. سُـــمَيْدَعٌ مَاجِـــدٌ زَادَتْ مَهَابَتُـــهُ تَحْـــتَ الخِلاَفَـــةِ فِـــي عِـــزٍّ و تَيْقُـــورِ

62. جَـــدَّ الجَدِيـــدَانِ[83] فِـــي أَيَّـــامِ دَوْلَتِـــهِ صَـــارَا كَأَنَّهُمَـــا[84] مِسْـــكٌ بِكَـــافُورِ

63. أَضْـــحَتْ[85] بِقَبْضَـــتِهِ[86] الـــدُّنْيَا بِرُمَّتِهَـــا مَـــا كَـــانَ مِـــنْ مَجْهَـــلٍ مِنْهَـــا و مَعْمُـــورِ

---

65) A: محزمة
66) İ: الحال
67) B: مبارك
68) E: Sadece bu nüshada bu beyitten sonra şu beyit yer almaktadır:
علا على سرر الرضوان بخدمة مخلدون من الولدان والحور
69) E: أبداً باقياً
70) İ: Bu beytin ikinci mısraı
عن عيش فان بكل الشر معمور şeklindedir.
71) A: منفص ; B: منغص
72) B: الشهر
73) E: ربح
74) E: محسور
75) A: جار
76) A: كليهما
77) A: أدخل منزله ; E: إذا حلّ
78) A: يغاش ; D ve E: يغابره
79) A: المجمى
80) A: يلتجى
81) İ: مشهور و مذكور
82) A: يمرز
83) E: الجديران
84) A: صار كأنّما
85) A, D ve E: أضحى
86) A: بقبضة

64. بَـــدا بِطَلْعَتِـــهِ و النَّـــاسُ فِـــي كُـــرَبٍ و سُـــوءُ حـــالٍ مِـــنَ الأحْـــوالِ مَنْكُـــورِ

65. كأنَّمـــاَ هُـــوَ بَـــدْرٌ كـــاَنَ مُحْتَجِبـــاً ثُـــمَّ انْجَلَـــى و بَـــداَ مِـــنْ تَحْـــتِ تـــاَهُورِ

66. فَأصْـــبَحَتْ صَـــفَحاَتُ الأرْضِ مُشـــرِقَةً و عـــاَدَ أكْنافُهـــاَ نُـــوراً عَلَـــى نُـــورِ

67. خَافَـــانُ أعْظَـــمُ قَـــدْراً ألـــفَ مَرْتَبَـــةٍ أدْنَـــى حَوَاشِـــيهِ مِـــنْ كِسْـــرَى و سَـــابُورِ[87]

68. سُـــبْحاَنَ مِـــنْ مَلِـــكٍ جَلَّـــتْ مَفـــاَخِرُهُ عَـــنِ[88] البَيـــاَنِ بِمَنْظُـــومٍ[89] و مَنْثُـــورِ

69. كَأنَّهَـــا و يَـــراَعَ الواصِـــفِينَ لَهـــاَ بَحْـــرٌ مَقِـــيسٌ[90] إلَـــى مِنْقـــاَرِ عُصْـــفُورِ

70. لاَزاَلَـــتْ[91] أحْكاَمُـــهُ بِالعَـــدلِ جاَرِيَـــةً بَـــيْنَ البَرِيَّـــةِ حَتَّـــى نَفْخَـــةِ[92] الصُّـــورِ

---

[87] سابور : Kelimenin aslı Farsça olup شابور veya شـــاهبور şeklindedir. Sasanîlerde hüküm sürmüş üç kralın ismidir.

[88] İ: بحر

[89] E: منظور

[90] İ: خميس

[91] A: مازالت ; İ: لازال

[92] A: نفخت